

Litva

jako příklad středoevropského osudu

Tomáš Hoskovec

Revidovaná verze morálně-historického eseje z roku 1993, jenž v první podobě vyšel v časopise *Střední Evropa* (č. 40, roč. 10, květen 1994, pp. 81-90). Aktualizující pohled se zastavuje rokem sepsání, tedy 1993. Pathos celého eseje bude čtenáři spíše pochopitelný v kontextu onoho letopočtu, nicméně za vyřčenými morálními soudy autor stojí i ke konci roku 1999.

Co je středoevropský osud?

V minulých desetiletích zaznívala v pojmu *střední Evropa* výzva k demokratické části kontinentu, aby se naučila rozlišovat mezi jednotlivými zeměmi s komunistickým režimem. Střední Evropa, to byl protest proti ztotožňování poválečného politického rozdělení na Východ a Západ se starou dělicí čarou mezi křesťanstvím řeckým a latinským, s hranicí cyrilice a latinky, i s předělem světa ne-Slovanů a Slovanů. Střední Evropa, to byla výtka Západu, že zradil – Západ. Výzva se minula účinkem, ba obávám se, že skončila fraškou. Lidé ze Západu z ní pochopili pouze to, že lidé z Východu nemají rádi, jsou-li nazýváni Východem, a s útloucitem sobě vlastním začali v jazyce politiky, v jazyce sdělovacích prostředků, v jazyce myšlenkových, totiž bezmyšlenkových stereotypů nahrazovat *Východ* eufemismem *střed*. A aby bylo jasno, totiž aby se udržela nejasnost, oba termíny se spojily: o evropských zemích bývalého komunistického tábora se nadále bez rozlišování mluví jako o Evropě *středovýchodní*. Z vlastní zkušenosti s francouzštinou mohu dokonce doložit užívání (nikoliv snad jen užití) pojmu střední Evropa jako *epitheton ornans* pro Rusko.

Pojem střední Evropy vyvolával i odpor a nesouhlas. Byli jsme usvědčováni z blamáže. Prý jen literárně lkáme nad rozpadem c.k. mocnářství. Nepředstavujeme nic jiného než shluk pronárodů, jež spojuje – dnes stejně jako před 75 i před 150 lety – toliko řevnivost, kdo budeme první v Paříži.¹

Ačkoliv středoevropské poselství zůstalo nevyslyšeno, nelze mluvit o nedorozumění. Odesílatel i příjemce se shodují v hodnocení, že střední Evropa je v Evropě vlastně periferií. Kdo navenek vykřikuje své středoevropanství, přiznává, že cítí potřebu dokazovat své – evropanství. Stačí prostý geografický trik, vhodná volba okraje, a střed světadílu lze umístit stejně dobře na Litvu jako na Ukrajinu, aniž to zase jiným brání, podepřou-li zeměpis i argumenty kulturně historickými, cítit se ve středu Evropy doma v Praze, Krakově, Budapešti, Vídni. Mohlo by být s podivem, že při vši inflaci geografických středů stálo i takovým Francouzům za to, aby si na svém vlastním území vztyčili patník označující jejich střed Evropy. Bylo by to s podivem, kdyby k tomu nebylo došlo tehdy, když (ba v souvislosti s tím, že) si Francie přestávala být jista svým ústředním postavením v rámci evropských společenství. Kdo vztyčuje patník „Zde vizte střed Evropy,“ výslovně přiznává, že pro něho existuje ještě

¹ Z čisté lásky k pravdivému detailu musím dodat, že střední Evropa habsburského Rakouska-Uherska je rozhodně sympatičtější než střední Evropa Německa Bismarckova nebo Hitlerova a že o místo na pařížském slunci bojovali vedle Poláků a Ukrajinců i Rumuni, Portugalci, Argentinci, Američané.

jakýsi *jinak relevantní* střed a ten že leží jinde. Vztyčování středoevropského patníku je symptomem celoevropským.²

Dokládají-li Středoevropané svou evropskost, odvolávají se obvykle na své historické vědomí. Co je to historické vědomí? To, co převádí dějiny jakožto artikulovaný sled událostí na něco, co nám dává dohromady smysl. Tradiční výraz pro takový smysl-dávající sled událostí je *osud*. Středoevropan stojící na periferii zájmu těch, v nichž vidí své přirozené partnery, prožívá Evropu jako svůj osud.³ Snad ho pochopí jiný Středoevropan. Pokusíme se o malou ukázkou.

Litva jako příklad evropského osudu (dějeprava pod čarou)

1. Kmeny

Do Evropy se vstupuje středověkem. Před středověkem stojí *kmeny*, středověké instituce feudalismu a křesťanství je proměňují v *národy*. Není ovšem zaručeno, že kmeny přežijí. K tomu je obvykle zapotřebí vytvořit *stát*. Litevci byli posledním kmenem, který v Evropě stát vytvořil, a vytvořil jej jaksi „na zelené louce“, přesněji řečeno „v zeleném pralese“. Utvořením litevského státu v první třetině 13. století zároveň v Evropě končí jedna stránka středověku, „temná doba“ budování základů civilizace.⁴

Litevci patří ke kmenům baltským, což je označení primárně lingvistické, stejně jako Germáni a Slované. Lingvistický výzkum hydronym ukazuje, že baltské kmeny kdysi žily (přínejmenším alespoň pojmenovaly Slovanům vodní toky) od Visly po Oku od Daugavy po

² Kde ale hledat onen postrádaný střed relevance?

- V Paříži? – Není to stejné vzpomínání na zašlou slávu jako v případě Vídně?
- V parlamentní demokracii, tržní ekonomice a přiměřené prosperitě? – Nenacházíme to vše i v Severní Americe, Japonsku, Izraeli, na Novém Zélandě?
- V úctě k lidské individualitě a v občanských svobodách? – Kam potom se Švýcarskem, proslulým svými policijními šikanami?
- V politických strukturách evropských společenství? – Čím ta se mohou pochlubit, ne-li prodlužováním agonie Michaila Gorbačova, zajištěním přežití pro Saddáma Huseina a posléze hanebou kapitulací před Slobodanem Miloševićem?
- V prestiži modré vlajky se zlatými hvězdičkami? – S demokratickou kulturou jako v Řecku, bigotním zákonodárstvím jako v Irsku, politickou stabilitou jako v Itálii?
- Nevejde individuálně do Evropy nikdo, kdo nemá jemný nos zároveň přes francouzská vína i německé romantiky, italské renesanční malířství i anglický viktoriánský román, existencialismus i dodekafonní hudbu? – Zbyl by pak na světě jiný Evropan než Curzio Malaparte?

³ Politická realita západní Euroasie je jasná: společenství zvaná „západoevropská“, vytvořená – jak z jejich geopolitické a kulturní heterogenity vidno – velice, velice *ad hoc*, petrifikovala stav, který mezitím přestal platit. Na to ona společenství rozhodně nebyla připravena. Bylo by až zábavné pozorovat je, jak se snaží restituovat starý pořádek, kdyby to tolika lidem nepřinášelo takové utrpení. Bylo by zábavné pozorovat sémantické kejkle se slovem *Evropa*, pro něž je přívlastek *západní* pleonasmus, kdežto každý jiný přívlastek vyznačuje část něčeho, co Evropa vlastně už není..., kdyby to nebylo tak ubohé.

⁴ „Temnou dobou“ prošel na počátku středověku celý evropský kontinent, jeho jednotlivé části však v odlišných časech. Teprve po vybudování základů pro evropskou civilizaci nastupují – v různých částech kontinentu opět s různým časovým posunem – doby kulturní: románská, gotická, humanistická.

Dněpr. Muselo jich tedy být hodně. Litevci jsou mezi Balty jediní, kdo v podmínkách evropského středověku vytvořili stát. Lotyšům se podařilo pouze uhájit existenci, Prusům se nepodařilo ani to a zbyl po nich jen název území. Mezi kmeny západoslovanskými stojí ve stejném sestupném poměru Češi, Lužičtí Srbové a Polabští Slované – Vendové, jimž dle svého oficiálního titulu až do roku 1972 panoval dánský král.⁵

2. Státnost

Ke státnímu sjednocení Litevců dochází v obraně před německými rytířskými řády, které počátkem 13. století zároveň s šířením křesťanství zahajují novou vlnu dobývání jihovýchodního Pobaltí. Litevcům se podaří uhájit si život i území, ba udrží si i přístup k Baltskému moři. Jejich stát (státem nutno rozumět organizované vojsko a soustavu pevností) se rozšiřuje na jih a východ, do prostoru uvolněného pádem Kyjevské Rusi, zničené mongolskými nájezdy. Sjednotitelem Litvy je Mindaugas, první a poslední litevský panovník s titulem krále. (Vládl od třicátých let 13. století do r. 1263, na krále byl s papežovým požehnáním korunován r. 1253.) Do konce 14. století ovládnou Litevci celé povodí Dněpru (dnešní Bělorusko a značnou část Ukrajiny) a vytvoří obrovský stát sahající od Baltského po Černé moře. Litevci sami představují v tomto státě jen vládnoucí menšinu; masu obyvatelstva, jíž zajišťují ochranu před Mongoly a Tatary, tvoří Slované. Opakují tak roli skandinávských Vikingů (Varjagů), kteří v 9. a v 10. století vytvořili nad slovanským obyvatelstvem Kyjevskou Rus, jen na místo Kyjeva nastupuje Vilnius.⁶ Ovládnání Slované jsou kulturně vyspělí a Litevci ochotně přejímají jejich zvyky i jazyk (nejstarší litevské zákoníky jsou již sepsány starobělorusky), žení se s dcerami místních šlechtických rodin. Litevci, kteří jsou vesměs pohané, nebrání Slovanům vyznávat křesťanství (pravoslavné), ba sami individuálně ke křesťanství přestupují, ačkoliv jejich předchozí zkušenost s křesťanstvím, přinášeným německými křižáky, rozhodně nebyla dobrá. Státní náboženství neexistuje, jazykem státní správy je jazyk většiny obyvatelstva. Těchto skutečností bude později, až celé území ovládnou Moskalé, s povzdechem vzpomínat Ukrajinec Hohol. Litevci měli ke konci 14. století ambice sjednotit pod svou vládou všechny „ruské“ země vytvořené kdysi Rurikovci, ale nutnost opět bojovat s Německým řádem je přiměla orientovat se na Polsko.⁷

⁵ V národním obrození budou Litevci při zdůrazňování baltské vzájemnosti často vzpomínat na Prusy, ale zájem o sousední Lotyšské bude minimální. České národní obrození rovněž daleko víc zajímaly dávné oběti markýze Gera než soudobí vesničané v okolí Budyšína.

⁶ „Rus“ znamená původně území ovládané „Rusy“, t.j. družinami vikingských bojovníků soustředěných kolem svých náčelníků; po jejich národnostním splynutí s domácími Slovany pak prostě území jednoho knížete a jeho bojarů. „Rusko“, „Rossija“, „Veškerá Rus“ označuje souhrn takovýchto „Rusí“. Hlavou onoho seskupení byl Kyjev. Kyjevská Rus, zaniklá ve 13. stol., byl stát stejně evropský jako byla před ním Velká Morava. Když pak ve století 16. nastupuje Mongoly spoluutvořená Rus Moskevská, Moskalsko, prohlašující se za jediného pravého dědice a následníka jak Kyjeva, tak Byzance, objevuje se v západní Euroasii nikoliv stát, ale říše, která se s *Evropou* nikdy nedokázala ztotožnit.

⁷ Že nepočtené etnikum cizích válečníků utvoří stát nad početným etnikem domácím, případně i kulturně vyspělejším, je ve středověké Evropě běžné: Anglie, Irsko, Galie, Itálie. Ani myšlenka sjednocování jazykově příbuzných kmenů v jeden politický národ pod jednou dynastií není nic mimoevropského. Co jiného bylo Svátá říše římská vůči kmenům západogermánským? Co dánsko-švédské soupeření pro Germány severní? Co sjedno-

3. Evropská politika

Roku 1386 usedá Litevec Jogaila, zakladatel Jagellonské dynastie, na polský trůn; na Litvě vládne jeho bratranec Vytautas, budoucí vítěz nad křižáky v bitvě u Grunwaldu z roku 1410. (Ve Vytautově vojsku sloužil v oné bitvě i český zeman Jan Žižka, pozdější dvořan Václava IV., který tehdy naopak vojensky podporoval stranu německou.) Jagellonský stát však bojuje proti Německému řádu i ideově. Roku 1415 stane před Kostnickým koncilem nejen Čech Jan, rektor university pražské, ale i Polák Pavel, rektor university krakovské, a tento Pavel hlásá, že pohané mají právo na život, že není křesťanské obracet je na víru násilím a že císař není oprávněn dávat pohanské země křižákům.

Litevské velkoknížectví a Polské království zůstávají dvěma nezávislými státy, leč pokud přímo nemají společného vládce, spravují je dva panovníci z téže litevské rodiny. Jagellonci jsou po Habsburcích nejmocnější dynastií v Evropě a spojnice Vilnius – Krakov se stává významnou osou evropské politiky. Během 15. století se tato vladařská osa protáhne do Budína a druhou svou větví do Prahy.⁸ Litevští panovníci hájí křesťanskou Evropu na dvou frontách proti Turkům: Jagellonec Vladislav II., sedící na trůnu uherském, bojuje s nimi pod Karpaty, v Srbsku a Bulharsku (zahyne 1444 pod Varnou), Kazimír IV. a jeho syn Jan Albrecht, sedící na trůnech v Krakově i Vilniusu, vedou proti Turkům výpravy nad Karpaty přes Bukovinu a Moldávii. Česká a uherská větev Jagellonců vymírá, když Ludvík II. padne roku 1526 v boji s Turky u Moháče.

Vítězný postup Turků byl jagellonským panovníkům osudný ještě jiným způsobem. Litva i Uhersko (zprostředkovaně též Polsko a Čechy) měly v Evropě velký význam jako cesty ze severu a ze západu do Byzance. Po pádu Cařihradu už není s kým se stýkat, není s kým obchodovat a transitní státy upadají.⁹

4. Vnitřní poměry

Po roce 1526 se Jagellonci omezují na státy litevský a polský. Ty se roku 1569 (Lublinská unie) spojují nejen osobou panovníka, ale též společným parlamentem, vytvářejíce tak *Republiku obojího národa*. Ukrajinské země přitom přecházejí přímo pod Korunu polskou (Ukrajinci nejsou státním národem), takže vlastní Litevské velkoknížectví se zmenší na plochu zhruba dnešní Litevské a Běloruské republiky. Na severu (Prusko, Livonsko) se Jagelloncům podaří neutralizovat německá řádová území, jež přestupují k luteránství, měníce se na laická knížectví v polském či litevském lénu. V Prusku tuto sekularizaci provedl r. 1525 velmistr Albrecht z Hohenzollernu, synovec polského krále a litevského velkoknížete Zikmunda II.

covací ambice Piastovců a Přemyslovců 11. století? Tyto myšlenky se – dávno po skončení středověku – nakonec uskutečnily v Německu a Rusku. Nevím, zda ku prospěchu Evropy.

⁸ V 15. století dochází v celé Evropě ke spojování samostatných feudálních států v dynastické říše. Ve Španělsku končí *reconquista*, ve Francii Stoletá válka. Švédsko a Norsko (včetně Grónska, Islandu a dalších ostrovů) jsou Kalmarskou unií (1397-1523) připojeny k Dánsku.

⁹ Jsme svědky dílčího případu obecnějšího jevu: v 15. století se Evropa přeorientoává z východního Středomoří na západní, ba ze Středomoří vůbec na Atlantik. Upadají Benátky ve prostěch Janova, ztrácí se Itálie ve stínu Španělska a Portugalska, Anglie i Nizozemí.

Na východě však polsko-litevskému soustátí nově vystává zapřísáhlý nepřítel: Moskva.¹⁰ Obě země se liší snad ve všem, v čem se lišit mohou. Zatímco obecná tendence evropských států vede od 16. a 17. století k posilování monarchie, Polsko-litevská *Respublica* je parlamentní demokracií (omezenou, pravda, jen na šlechtu) s nezávislými soudy, zárukami osobních svobod a s králem v postavení voleného presidenta; Moskalsko ovládá, pokládaje svůj stát za svůj soukromý majetek, jediný car, opírající se o družinu opričníků. Na polsko-litevský trůn dosedají po vymření Jagellonců (1572) panovníci z Francie, Uher, Švédska, Saska; moskevský stolec zůstává v místních moskevských rukou.

Šlechtická republika, jejíž královský dvůr je katolický, zaručuje náboženské svobody všem nekatolickým církvím (luteránům, kalvinistům, českým bratřím a pravoslavným, ba tolerují se i antitrinitáři, ariáni čili sociniáni; není přitom pravda, že by se Litva pouze vezla ve vleku polských svobod, spíše naopak: litevský sejm odhlasoval svobodu kultu pro všechna náboženství bez výjimky dříve než polský, litevští biskupové tuto svobodu kontrasignovali, polští nikoliv).¹¹ Moskevský car, jenž si podřídil pravoslaví, na svém území jinou víru nestrpí. Na Litvě žijí usazení muslimští Tataři i Karaité, jazykoví Turci vyznávající předtalmudický judaismus (vedle etiopských Falašů jediný nežidovský národ židovské víry), v celé Republice pobývá veliké množství Židů (jsou přímými poddaný panovníka, takže zabít Žida je jako zabít šlechtice);¹² moskevský stát je *judenrein* (Židé se do něho dostanou tak, že Moskva časem rozšíří svou říši o území litevsko-polské a k černomořskému pobřeží; setkání s živými Židy přitom pro Moskaly bude hluboký kulturně-náboženský šok).

Na území Republiky se státní správa vykonává bělorusky, polsky a latinsky, nikoliv litevsky;¹³ Moskva připouští jediný církevní a úřední jazyk.¹⁴ Roku 1539 vyhláší polsko-

¹⁰ Litevské dobové kroniky píší, že proti sobě bojovaly „Moskva a Rus“. Slovo „Rus“ přitom znamenalo Litvu. Evropské mapy 16. a 17. století používají synonymně výrazů *Lituania/Lithuania* (= Litva) a *Sarmatia* (= Rus) pro označení státu litevského v protikladu ke jménu *Moscovia* (= Moskalsko) označujícím stát moskevský. Rus byla pro Litevské velkoknížectví politická skutečnost: byly to země, které Litvě patřily a u nichž byla známa historická vazba na Kyjev; pro Moskevské velkoknížectví byla Rus politickou vizí: označovala země, na něž si Moskva činila nárok, vidíc sebe samu jako Třetí Řím, které však jistým „historickým nedoplněním“ dosud – či jak sama tvrdila, „přechodně“ – nebyly všechny její.

¹¹ Míra náboženské tolerance ve šlechtické Republice polsko-litevské je ojedinělá v celé Evropě 16. století, kde po Augsburském sněmu platí nemravné heslo *cuius regio eius religio*, zajišťující náboženským disidentům v nejlepší případě právo vystěhovat se. Tolerantní poměry v té době přezívají (v důsledku Basilejských kompaktát) v zemích Koruny české, zvláště na Moravě, a nově vznikají v těsném sousedství Osmanské říše v Transylvánii.

¹² V evropských dějinách najdeme jen jedno významné období, kdy křesťanská, židovská a islámská kultura žily vedle sebe a vzájemně se obohacovaly. Tím je maurské Španělsko, jež bylo zničeno křesťany na konci 15. století. Jistým pokračováním byla Bosna, zničená Srbskem za účinné podpory evropských demokracií roku 1992. Litva je pak v Evropě posledním historickým příkladem dlouhodobého mírového soužití uvedených kultur, avšak soužití paralelního, bez valných vzájemných kontaktů.

¹³ Ve Velkoknížectví představovali Litevci od počátku nepříliš početnou a nechristianizovanou vládnoucí vrstvu nad masou pravoslavného slovanského obyvatelstva. Litevština byla sice až do konce 15. století jazykem velkoknížecího dvora, avšak jazykem, kterým se pouze mluvilo, nikoliv psalo. Psaným jazykem Velkoknížectví byla stará běloruština vzešlá ze západoruské varianty církevní slovanštiny a upravená pro všechny funkce světského života. Říkalo se jí tehdy běžně „ruština“, jako se celému Litevskému velkoknížectví říkalo „Rus“; nelze ji směřovat s pozdějším jazykem Ruska jakožto Moskevské říše. Ke psaným jazykům Velkoknížectví brzy přibýly latina a polština (Vytautas Veliký měl na počátku 15. stol. ve své kanceláři navíc i písaře pro němčinu a tatar-

litevský král svobodu tisku a roku 1543 uzákonuje právo studovat na kterékoliv zahraniční universitě; roku 1581 uděluje car obyvatelstvu „svobodu“ pohybu uvnitř vymezených území a již předtím se do Republiky (nejdříve Lvov, pak Vilnius) uteče Ivan Fjodorov, první moskevský knihtiskař, kterému rozhořčený „moskevský lid“ rozbil tiskárnu (1563).

Republika nadšeně přijímá a rozvíjí latinský humanismus a řecká studia; v moskevské autokracii je nejtěžším zločinem i se jen zmínit o možnosti sblížení řecké a latinské církve: Moskva nenávidí latinský kulturní svět natolik, že jednoduchý latinský kříž pokládá za znamení d'áblovo, a přestože se prohlašuje za jediného pravého dědice Byzance, o řečtinu nemá zájem. Se studiem řečtiny, stejně jako s jistým literárním oživením, se v *Moscovii* začne teprve v polovině 17. století, až Moskva získá Kyjev. Do té doby stačil trojúhelník Krakov – Vilnius – Kyjev zažít obrovský kulturní rozkvět a centralistická Moskva stačila zničit vše, co si udrželo jistou samostatnost.¹⁵

5. Národní identita

Polsko-litevská *Rzeczpospolita* zaniká ke konci 18. století na chronickou parlamentokracii, která zcela ochromila fungování státu, a na zpupnost šlechty vůči poddaným (nejsurovější byla polská šlechta na Ukrajině). Osvícenecké pokusy o reformu přicházejí příliš pozdě. Litvu obsazuje její úhlavní protivník, Moskevská říše. Až do První světové války potrvá na Litvě moskevská noc.¹⁶ Za této tmavé noci dochází k prvnímu národnímu obrození.

štinu, ba sám ony jazyky ovládal), litevština však zůstala v postavení jazyka pouze mluveného. Velkoknížecí dvůr litevštinu opustil v 16. století (ve prospěch polštiny, která zprostředkovávala „velkou“, „světovou“ politiku), měšťané i nižší šlechta (bojaři) si litevštinu udrželi až do konce století 17.

¹⁴ Příslušník Litevského velkoknížectví František Skaryna (Skorina) z Polocku vydává svůj staroběloruský překlad Bible, pořízený ovšem z latiny, dřív než Luther německý: první část v letech 1517-1519 v Praze (Žaltář a další knihy Starého zákona; pod názvem Библия руска vycházely postupně v samostatných svazcích), druhou roku 1525 ve Vilniusu (Skutky apoštolů a listy apoštolské; pak z důvodů finančních svůj podnik musel ukončit). Lutherův Nový Zákon, přeložený z řečtiny, vychází v roce 1522 a Starý, přeložený z hebrejštiny, v roce 1534.

Druhá polovina 16. stol. probíhá v Republice zcela ve znamení biblických překladů: první úplný překlad do polštiny vydává 1561 katolík Jan Leopolda, 1563 vychází v Brestu Litevském nový polský překlad kalvinistický, 1572 v litevské Panevěži překlad ariánský (rovněž do polštiny), 1589 ve volyňském Ostrohu překlad pravoslavný (do církevní slovanštiny). Řecký mnich Maxim, Skarynův současník, který roku 1518 na carovo pozvání přišel do Moskvy překládat komentáře k biblickým knihám a připravoval filologické korektury oficiálních liturgických textů, záhy upadl v nemilost místní církevní hierarchie a do konce života (1556) byl bez soudu vězněn v různých klášteřích, aniž mu car povolil vrátit se do vlasti.

¹⁵ Příznačné je dvoustupňové vyhlazení Republiky Velikého Novgorodu. Z města, které nejsilněji drželo kulturní kontinuitu Kyjevské Rusi, Moskalé nejprve roku 1488 násilně deportovali na sedm tisíc obyvatel a nahradili je lidmi pocházejícími ze zcela jiných krajů (podobný osud stihl r. 1510 „menšího bratra“ Velikého Novgorodu, Pskov). I po výměně několika generací však Novgorodu zůstal punc města nespolehlivého a Moskvě nebezpečného, a tak jej v lednu 1570 přitáhl Ivan Hrozný „soudit“: město obklíčil a na 60.000 (!) jeho obyvatel dal postupně jako na běžícím pásu povraždit.

¹⁶ Pohled z Paříže roku 1896: Před premiérou Krále Ubu zakončuje Alfred Jarry svůj úvodní proslov scénickou poznámkou *Děje se v Polsku, čili Nikde*. Slavná scéna s medvědem se odehrává na Litvě, když v brlohu sněží.

Mimořádně neblahé důsledky měla skutečnost, že šlechtický parlament Republiky vyloučil z politiky měšťanstvo. Litevská národní identita byla u šlechty otázkou státoprávního vědomí, nikoliv jazykovou (Mickiewicz: *Litwo! Ojczyzno moja!... Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie, Kto cię stracił*).¹⁷ Stav venkovský a městský, který mluvil litevsky, státoprávní vědomí postrádal.

Po několika krutě potlačených šlechtických povstáních se nositelem národního obrození stává inteligence: část katolického duchovenstva a vykonavatelé svobodných povolání. Po zrušení nevolnictví, t.j. od roku 1861, dochází k dalekosáhlé sociální revoluci: venkov a z části i měšťané získávají občanské a národní vědomí, a to vědomí litevské, nikoli polské. Je až neuvěřitelné, že se tak děje v podmínkách nejužšího ruského absolutismu, kdy bylo v letech 1864 až 1904 úředně zakázáno a přísně stíháno tisknout latinkou a mluvit na veřejnosti litevsky. Na litevském venkově přitom působily tajné školy,¹⁸ ze sousedního Pruska se na Litvu pašovaly litevské knihy.¹⁹

Výsledkem prvního národního obrození byl národ vymezený na principu jazykovém. V historických zemích litevských vedl tento princip k roztrhání dějin. Najednou jakoby národy byly žily mimoběžně. Polsko si přivlastňuje vše, co v polském jazyce vytvořeno, a nepřestává se utvrzovat v přesvědčení, že je *Kulturträger* celé oblasti.²⁰ Litva začíná téměř od nuly: jazykový princip jí bere možnost přihlásit se ke státoprávnímu písemnictví ve staré bě-

¹⁷ Za politické Litevce se pokládaly i šlechtické rody historicky nelitevského původu, podobně jako pobělohorskí přistěhovalci do Čech se již v druhé generaci stávali horlivými českými (*böhmisch*) vlastenci. Devizou polsky hovořící litevské šlechty bylo *Jsem Litevec, litevsky neumím, ale jako Litevec zemřu*. Připomeňme Irsko, kde ani získání politické nezávislosti (1921) nezachránilo irštinu před nyní již neodvratným zánikem. Irův vztah k národnímu jazyku vystihuje věta *My language is Irish, I wish I could speak it*.

¹⁸ O dosahu této „ideologické diverse“ svědčí následující statistika: r. 1897 (Alfred Jarry!) navštěvuje ruské školy (jiné nebyly) necelých 7% dětí, avšak 55% jich umí číst a psát. Celková gramotnost litevského obyvatelstva odpovídá tehdejšímu Španělsku a je dvakrát větší než ve vlastním Rusku.

¹⁹ Neocenitelnou roli při záchraně litevského národního sebevědomí sehrála tzv. Malá Litva, nevelké území obývané etnickými Litevci, které od počátku patřilo Prusku. Na rozdíl od historického Velkoknížectví, kde byli vládnoucím národem, představovali Litevci v Prusku z počátku politicky nesvéprávné, převážně venkovské obyvatelstvo, podobně jako vlastní baltští Prusové. Jazykem kultury i státní správy byla němčina. Konverse k luteránství (1525) však vedla k pěstování litevštiny a v průběhu staletí pak vidíme jednoznačný jazykový vzestup od praktických příruček katechismu (Mažvydas ≈ 1520–1563), přes úplný překlad Bible (Bretkūnas 1536–1602), soustavnou popisnou gramatiku a slovník (Klein 1609–1666), zásadní diskuse o „jazykové politice“ (Mörlin 1641–1708), historické zkoumání jazyka (Ruhig 1675–1749) a překlady beletrie (Schulz 1684–1710) až po velkou umělou literaturu (Donelaitis 1714–1780) a soustavné sbírání lidové slovesnosti (Rhesa 1776–1840). V 19. stol. pak politicky svobodná, kulturně uvědomělá a občansky organizovaná litevská enkláva v historickém (tehdy již Východním) Prusku pomohla přežít Velké Litvě pod moskevskou nocí. Malá Litva s intelektuálním střediskem v Královci se nikdy nestala součástí novodobé Litevské republiky a po r. 1945, kdy ji obsadili Rusové, byla po stránce kulturní i sociální zcela a nenávratně zničena.

²⁰ Během 18. stol. byla litevština z veřejného života ve Velkoknížectví postupně vytlačena. Šlo o důsledek „kulturního imperialismu“ polštiny a vnější homogenizace polsko-litevského soustátí: nižší školy byly jen polské, vyšší jen latinské; litevštině se dostalo cejchu *chamska mowa*, jazyka [s]prostého, pohanského. Nicméně od poloviny 18. stol. projevuje část elit znovu zájem o litevštinu a na samém konci života polsko-litevské Republiky litevština dokonce nalézá uplatnění i v politice. Např. litevštinu již neznající Litevec Tadas Kosciuszka (Tadeusz Kościuszko), hrdina války za nezávislost USA, r. 1794 své politické cíle vyhláší a do své povstalecké armády povolává též v jazyce litevském.

loruštině, k latinskému dědictví po *Lithuania docta*, zcizuje jí její vlastní barok, osvícenství i romantismus (odečteme-li ukrajinskou školu, Litevce Mickiewiczze i Litvou formovaného Volyňana Słowackého, zbude z významných romantických básníků polského jazyka „čistě polský“ snad jedině Zygmunt Krasiński).²¹ Jazykově litevská je na Litvě především lidová slovesnost (neobyčejně bohatá). Obzvláště ochuzeni vyjdou Bělorusové, kteří v uvolněném prostoru zoufale hledají na co navázat: i oni by se chtěli nazvat Litvou, leč to slovo je podle jazykového principu již zadáno,²² ani jim nezbyvá než bohatá lidová slovesnost.

Stranou zájmu i poznání stojí Židé, ačkoliv na litevsko-polském území netvořili pouhou národnostní menšinu, nýbrž skutečný národ s vlastním jazykem a s vlastní rozvinutou kulturou. Pro bohatost svého duchovního života platil Vilnius za *Jeruzalém Severu* a do jeho rabínských škol jezdili studovat Židé až z Ameriky. Sounáležitost litevských Židů s jejich zemí se projevovala tím, že mnozí *Aškenazim* se běžně označovali slovem *Litvak* (historická Litva nebyla zemí pogromů a nikdy nepoznala masové útoky proti Židům, jaké provázely třeba protipolské povstání na Ukrajině za Bohdana Chmelnického).²³

6. Budování státu

Když byla 16. února 1918 vyhlášena Litevská republika, znamenalo to pro Litevce teprve začátek boje. Boje proti Rusům, Němcům a Polákům. Posledně jmenované vojensky i politicky podporovala Francie, jež mimo jiné řadu let vydržovala v Klaipėdė silnou vojenskou posádku nikoliv proti Němcům, ale proto, aby tento přístav obratem předala Polákům, jakmile ti se „sjednotí“ s Litvou.²⁴ Litevci přitom nesměřovali k obnově veliké Litvy, zahrnující i Bělo-

²¹ Litevský kulturní prostor se má vůči polskému jako rakouský vůči německému. Rakušané rozlišují, co vytvořila jejich malá Rakouská republika, co jejich velká habsburská říše, co je německé odjinud. Spolkoví Němci, i když po připojení NDR prohlásili, že dále teritoriálně růst nehodlají, bez ustání provádějí kulturní *Anschluss* všeho, co bylo na území Rakouska (republikánského i c.k.) vytvořeno mluvčími německého jazyka. Spolkoví Němci si přivlastňují Schieleho i Kokoschku, Haydna i Brucknera jako své krajany. Jen spolkoví Němci, nikoliv Rakušané jsou schopni vydat *Geschichte der modernen deutschen Literatur von Hugo von Hofmannsthal bis zu Thomas Bernhard*, tedy dějiny německé literatury (nikoliv snad literatury německého jazyka!) od Rakušana k Rakušanovi. Tento stav je i výzvou pro nás Čechy, abychom začali své dějiny a svou kulturu chápat v souběhu jejich složek české, německé, rakouské a židovské, je výzvou k vlastenectví ve smyslu *böhmisch*. Palacký nenapsal dějiny Čech a Moravy, nýbrž jen *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*.

²² Dovolím si vést paralelu mezi Běloruskem a Slovenskem, jež si nyní vehementně přisvojuje Velkou Moravu, aby nemuselo stavět pouze na Jozefu Tisovi. Litevci jsou ku Bělorusům to, co vůči Slovákům Češi (vytvořili společný stát a nechali je – Slováky i Bělorusy – sebou samými), Polákům odpovídá živel německo-rakouský (vědomí kulturní nadřazenosti, začlenění do kontinentální politiky), na místo Moskalů vystupují Maďaři (krutá asimilace, popření totožnosti jazykové, upírání svébytnosti kulturní i svobody politické). Slovensko a Bělorusko se samozřejmě liší pořadím těchto fasí a délkou jejich trvání.

²³ Na území Litevského velkoknížectví se zato odehrál duchovní zápas chasidismu s talmudismem, zápas, jehož evropský dosah odpovídá střetnutí jansenismu s katolictvím ve Francii a pietismu s protestantismem v Německu.

²⁴ O Litvě rozhodně nelze mluvit jako o státu uměle vytvořeném. Nezávislá Litva vznikla proti vůli Spojenců, bojem Litevců, kteří si chtěli uhájit existenci jakožto Litevci. Stejně tak vzniklo po První světové válce nezávislé Irsko bojem Irů, kteří si chtěli uchovat existenci jakožto Irové. To vznik Československo nebo Jugoslávie byl daleko víc poznamenán diplomatickým lobbismem (pravda, podepřeným vojenskou silou). Uměle, totiž

rusko, jakou r. 1919 vyhlásili bolševici, ačkoliv by to dobře obnovovalo státnost Litevského velkoknížectví, zato si nárokovali Malou Litvu, tedy část území německého Východního Pruska; obojí volba vycházela z jazykového pojetí národa.

Žel i tento při vyhlášení nevelký stát se dále zmenšoval: 1920 obsadil Piłsudski jeho hlavní město Vilnius, 1939 zabral Hitler jeho jediný přístav Klaipėdu,²⁵ 1940 pohltil Stalin celou zemi. Za dvacetiletí samostatné existence se Litevcům nicméně podařilo vytvořit solidní a prosperující stát se stabilní měnou a patřičnou infrastrukturou, zorganizovat školství, zmodernizovat zemědělství a vybudovat potravinářsko-zpracovatelský průmysl schopný ve velkém vyvážet do světa.²⁶

Meziválečná Litva nebyla tradiční demokracií. Tomu neodpovídaly ani vnější politické podmínky (polská irredenda, bolševická konspirace, německé usilování o Klaipėdský kraj)²⁷ ani vnitřní politická zralost (partajní řevnivost přivozovala opakované vládní a parlamentní krize v letech 1922/23 a 1926). Vojenský *coup d'Etat* ze 17.12.1926 se obešel bez kapky krve a spočíval v tom, že skupina důstojníků přinutila nelevicové strany v parlamentu vytvořit programově jednotnou vládu a zvolit nového presidenta. (Stal se jím jeden z nejzasloužilějších „otců vlasti“, Antanas Smetona.) O několik měsíců později byl parlament rozpuštěn, nové volby vypsané nebyly. Litva se mění v presidentský stát, který však rozhodně není fašistický (neopírá se o ozbrojené oddíly v politických službách), tím spíše ne totalitářský (není ovládán terorem ani ideologií). Jeho struktura – přímo volený president (volby 1930), vláda jmenovaná presidentem a zákonodárná Státní rada, zahrnující významné osobnosti a zástupce krajů – se opírala o provizorní ústavu (z roku 1928), jež podléhala dodatečnému schválení referendem (definitivní ústava, 1938). Soudy si uchovaly nezávislost, národnostní menšiny potlačovány nebyly. Takovéto státní uspořádání připomíná krizový štáb (krizová situace skutečně panovala) a předpokládá v čele státu (nebot' „instituční pojistky“ chybějí) člověka s politickým vkusem, odvahou, důsledností a svědomím. Tyto kvality Smetona vesměs splňoval.²⁸

rozhodnutím mocností své doby byla vytvořena třeba Belgie, ta ovšem již roku 1830.

²⁵ K okupaci Klaipėdy došlo týden po vytvoření Protektorátu *Böhmen und Mähren* a pro Litvu znamenala to, co pro Československo Mnichov: Velká Británie a Francie, garanti přičlenění Klaipėdy k Litvě, nechaly Hitlerovi volné ruce. Dodejme, že den po okupaci oba státy, dosud sebe samy pokládající za velmoci, podepsaly dohodu, že napříště budou před Hitlerem chránit – Nizozemí a Švýcarsko. Demokratické „mocnosti“ tedy stále potřebovaly někoho malého chránit, ale existence malých evropských států je zjevně obtěžovala. O jejich nechuti zabývat se evropskými problémy výmluvně svědčí slova jednoho britského diplomata z období před Druhou světovou válkou: *Vilnius je hlavní město Litvy, nachází se v Polsku a obývají jej Židé.*

²⁶ Kam by byla mohla dospět Litva, naznačuje stav dnešního Finska, jež se po První světové válce rovněž zbavilo ruské nadvlády a začínalo od nuly. Ve vztahu ke Švédsku by navíc Finsko mohlo sloužit Litvě za dobrý příklad vyrovnávání se se společnou minulostí.

²⁷ Přístav i řeka se německy jmenují *Memel*. „Píseň Němců“, *Das Lied der Deutschen* Augusta Heinricha Hoffmanna von Fallersleben z roku 1841, pozdější říšská i státní hymna, vymezuje Německo *von der Maas* (Belgie, Nizozemí) *bis an die Memel* (Litva), *von der Etsch* (Itálie) *bis an den Belt* (Dánsko).

²⁸ Roku 1935 se v Kaunasu konal soudní proces se 126 nacisty, kteří v Klaipėdském kraji připravovali ozbrojené protistátní povstání; byly vyneseny i čtyři tresty smrti. To byl politický čin velmi odvážný, tím spíše v podmínkách malé země, jež měla společnou hranici s Třetí říší, byla ve válečném stavu se sousedním Polskem, kterou blízky Stalinův Sovětský svaz pokládal za historického nepřítele a jejíž existenci vnímaly vzdálené

7. Boj o život

S příchodem čtyřicátých let začíná katastrofa. Litevský stát je obsazen říší Ruskou, Němčkou a opět Ruskou. (Rusové k ní administrativně připojí Vilenský kraj dobytého Polska.) Země se stává obětí cílené destrukce. Němci vyvraždí 97% litevských Židů (225.000 osob) a odvlékají mladé muže na práci do Říše, Rusové vyvezou na 40.000 rodin na Sibiř, desetitisíce lidí povraždí na místě a desetitisíce uvězní. Kdo může, utíká za hranice. Třímilionová Litva (stav z roku 1940) ztratí v letech 1940-1952 jeden milión obyvatel: půl milónu jsou oběti Rusů, čtvrt miliónu jsou oběti Němců, zbytek představuje emigrace.

Litevci opět bojují. Jejich hlavní zbraní je iniciativa. Na jaře 1941 připravují protibolševické povstání. To časově koordinují s německým útokem na SSSR, o němž byli informováni. Po útěku bolševických okupantů, a ještě než přijdou okupační vojska německá, stačí Litevci vyhlásit obnovení nezávislosti, zrušit sovětské znárodnění, sestavit sít' místní samosprávy (působila po celou dobu okupace) a utvořit vlastní vládu (působila šest týdnů, dokud ji Němci nerozpustili; udržela se však jako neformální zprostředkovatel mezi německou okupační správou a místní samosprávou). Dočasná litevská vláda rázně zakazuje svým povstaleckým oddílům spolupracovat s německými *Einsatzgruppen* při vyvražďování Židů²⁹ a později, přestože již formálně nefungovala, zakazuje (autorita krizového štábu!) domácímu obyvatelstvu vstupovat do formací SS (ty se Němcům na Litvě – na rozdíl od Lotyšska, Estonska či Ukrajiny – vůbec nepodařilo vytvořit).³⁰ Nacisté odpovídají represáliemi proti

demokratické moci spíše jako historické nedopatření.

²⁹ Podíl Litevců na utrpení litevských Židů je soustředěn do prvních týdnů německé okupace, tedy do doby, kterou Litva prožívala jako konec okupace sovětské. Nacistický útok shodou okolností zastavil právě probíhající druhou vlnu bolševických masových deportací. Litevský národ je v šoku, má v čerstvé paměti, do jaké míry bylo židovské obyvatelstvo prosovětské (ono spíše z různých příčin nebylo nijak protisovětské), a zcela nově se v něm rozmáhá pocit, že soužití Litevců a Židů už není na Litvě možné. Ve vzrušeném létě 1941 dochází poprvé ve staletých litevských dějinách k masovým pogromům (jistě se stovkami, pravděpodobně s tisíci obětí). Je zároveň pravda, že ony pogromy inspirovali nacisté, kteří chtěli, aby jejich vražedný záměr vypadal jako spontánní akce místního obyvatelstva, ba je dochováno i hlášení z prvních dnů okupace, v němž si generál SS stěžuje do Berlína, jak nesnadné je Litevce k pogromům přimět a že musí neustále verbovat lúzu. Celou tuto ostudnou kapitolu litevských dějin bychom měli srovnávat nejspíše s násilím, jehož se v létě 1945 dopouštěli Češi na českých Němcích, a jenom ona může být důvodem k pocitu národní viny Litevců vůči Židům. Že někteří Litevci zločinných sklonů i v dalším období pomáhali nacistům při vraždění Židů, je jejich individuální vina. Proti té lze v národním měřítku postavit individuální hrdinství jiných Litevců, kteří, vedeni lidským soucitem, naopak Židy zachraňovali.

Že bylo možné i v podmínkách nacistické okupace Židy účinně chránit, dokazuje příklad Dánska, Itálie, ale i Bulharska, zatímco Rumunsko nebo Slovensko dokládají, že v Evropě bylo možné postupovat proti vlastním Židům rázněji, než sami nacisté požadovali. Dosti ostudné bylo i chování Francie: připomeňme si třeba jen Francouzi pořádaný zátah na Židy 16. července 1942 v okupované Paříži (ve vzorné francouzsko-německé spolupráci bylo pozatýkáno a záhy oddeportováno 13.000 lidí) a četné podobné zátahy pořádané v neokupované části země, kde němečtí nacisté vůbec nebyli (celkem padlo ve Francii za obět' deportacím na 80.000 Židů). Přitom však národní vinu vůči svým Židům Litva cítí a reflektuje víc než Francie.

³⁰ 9. září 1942 podává bývalý prezident Litevské republiky Kazys Grinius spolu s dvěma svými tehdejšími ministry (oba byli universitní profesori, jeden navíc i kněz) memorandum říšskému generálnímu komisaři pro *Ostland*, v němž se praví, že litevský národ je hluboce otřesen a zásadně nesouhlasí s tím, co se děje litevským Židům. Toto gesto, jež pisatelům vyneslo koncentrační tábor (staříčkému Griniusovi domácí vězení), můžeme dobře srovnat s gestem dánského krále, jenž na oznámení nacistické okupační správy, že Židům v Dánsku bude

elitě národa (internace v koncentračním táboře Stutthof) a masovým odvodem mládeže na nucené práce. Nicméně v zimě 1943/44, když už nemohou doufat ve své vítězství, povolil Litevcům utvořit vlastní protibolševickou domobranu. Do ní se místo povolaných 18.000 přihlásilo přes 30.000 mužů. Záhy však Němci z této litevské armády dostanou strach a rozhodnou se ji zlikvidovat. Litevské velení stačí ještě rozpustit štáb a varovat posluchače obnovené důstojnické školy, přesto ale mnoho jednotek Němci zdecimují. Ti, kdo přežili, utvořili jádro partyzánského odboje proti bolševikům. Odboj trval v organizované podobě až v masovém měřítku až do roku 1952, přežíval však mnohem déle: jako ohlas na maďarské povstání se v Kaunasu ještě v roce 1956 připravovalo ozbrojené protisovětské vystoupení. Celkem se do odboje zapojilo na 100.000 Litevců.

Nacistická okupace Litvy přešla plynule ve druhou sovětskou. Protibolševický odboj přitom vytvořil v zemi schizofrenní situaci: ve dne vládli sověti, v noci partyzáni. Mělo to svůj význam: oproti Lotyšsku a Estonsku, kde rovněž existoval odboj, avšak podstatně menší, představovala Litva pro imigraci „sovětského člověka“ území mimořádně nebezpečné, což nakonec účinně zabránilo velkým demografickým změnám. Proto se Litvě podařilo uchovat si značnou národnostní jednotu (80% obyvatel Litvy představují Litevci, Estonci tvoří 61% domácího obyvatelstva, Lotyši pouze 52%).

8. Morální problém

Demokratický svět je v poválečných desetiletích čím dál unavenější a o Pobaltí nechce nic vědět: ničení země a vyvražďování obyvatel prohlásil za vnitřní záležitost svrchovaného Sovětského svazu.³¹ Velvyslanectví nezávislé Litvy jsou postupně uzavírána (přežijí ve Vatikánu, Velké Británii, Kanadě, USA a několika zemích Latinské Ameriky). Francie odevzdá budovu litevské ambasády, což nebyl francouzský majetek, Sovětskému svazu, Británie prodá zlaté zásoby, které si Litva před Druhou světovou válkou prozíravě uložila v Bank of England.

Za marasmu celosvětové *détente* sedmdesátých a osmdesátých let dochází na Litvě k druhému národnímu obrození. Dne 11. března 1990 je po legitimních volbách, a dokonce v legální shodě s nelegitimní sovětskou ústavou vyhlášena litevská nezávislost. Demokratická západní Evropa, zamilovaná do zcela nedemokratického Gorbačova, se ani nesnaží zakrývat své znechucení nad tím, že někdo bourá perestrojku, a novou skutečnost odmítá brát na vědomí: *My, Evropané se sjednocujeme, a vy byste se rozdělovali?* Podporu litevské nezávislosti vyslovuje československý prezident Havel, avšak československý stát neudělá vůbec nic.³²

nařízeno nosit Davidovu hvězdu, odpověděl, že v takovém případě si ji též připne. Především však je důležité, že nešlo o ojedinělé gesto, že podobných hlasů ze strany litevských elit slyšeli nacisté víc. Snad i měly účinek: v souhrnné zprávě za rok 1941 na Litvě píše velitel SS Jäger, že by byl vyhladil více Židů, kdyby se nebyla proti tomu tak silně stavěla civilní správa.

³¹ Stejný nezáměr, ba odpor vyvolává u demokratických zemí od padesátých let do dnešního dne osud Tibetu, soustavně ničeného komunistickou Čínou. Jak snadno se ale odsuzuje Izrael nebo Jihoafrická republika, kde je situace nesrovnatelně jiná!

³² Jedenáct měsíců po vyhlášení nezávislosti Litvu oficiálně uznává Island. K ústřední evropské hodnotě, účt ke svobodě, se tak s velkým zpožděním, ale přesto jako první přihlásí velmi vzdálená periferie.

François Mitterrand a Helmut Kohl píší Landsbergisovi, aby vyhlášení nezávislosti stáhl. OSN argumentuje, že nemůže Litvu přijmout, protože již přijala SSSR, ačkoliv vedle SSSR byly jejími řádnými členy též Ukrajina a Bělorusko. Když Gorbačov rozpoutá proti Litvě teror, Itálie to schvaluje (Gianni de Michelis: *Jsou hranice, za které žádný stát nesmí ustoupit*), Francie bagatelizuje (Roland Dumas: *Co chcete, Baltové nepoznali víc než dvacet let existence*), Španělsko je zjevně spokojeno (*Ještě by se litevského příkladu chytli Katalánci*), Amerika mlčí, Německo vyplácí Sovětskému svazu další miliardy (*Sjednocení něco stojí*) a Norsko udělí Gorbačovovi Nobelovu cenu míru za rok 1990 (ten si ani nenajde čas, aby se osobně dostavil k slavnostnímu předání v Oslu na Den lidských práv 10. prosince 1990).

Demokratický svět Litvu uzná, teprve až padne Gorbačov a uzná ji Jelcin. Tím to pro něj (*scilicet* pro demokratický svět) končí. Západní trhy zůstávají Litvě uzavřeny, zájem Evropských společenství se upírá k nezvládnutelnému Rusku, mladé demokracie „visegrádské“, jsouce zahleděny k Bruselu, raději s žádnou *východní verbeží* nechtějí mít nic společného. Na Litvě dále táboří ruská okupační armáda (odejde až 31. srpna 1993), země je vydána napospas ruskému vydírání ekonomickému. Potřebovala by smět prodávat jinde, aby mohla odjinud nakupovat suroviny a nebýt závislá na Rusku (v zimě 1992/93 se v bytech netopilo a teplá voda tekla pouze o víkendech). Celé Pobaltí je předmětem cílené dezinformační kampaně (údajně potlačování menšinových práv ruského obyvatelstva) a ruská vojenská doktrína i zahraniční politika nenechávají nikoho na pochybách, kdo si danou oblast nárokuje.

Téměř s úlevou přijímá demokratický svět výsledky demokratických litevských voleb (parlamentních z října a listopadu 1992 i presidentských z února 1993). Sajūdis, který dovedl zemi k nezávislosti, prohrál a na jeho místo nastoupili přejmenovaní komunisté, Vytautas Landsbergis podlehl Algirdu Brazauskovi. Bruselský byrokrat, pařížský intelektuál i londýnský gentleman teď nad Litvou mohou lehce udělat kříž: *Ta země neví co se svobodou, starý pořádek jí zjevně vyhovoval*. Osud Bosny a Hercegoviny Litvě výmluvně vzkazuje, že cokoliv se jí stane (a je jasné, že útok půjde z Ruska), zůstane sama.

9. Evropský osud

Evropu tvoří jistá soustava morálních hodnot. Naše století pokroku onu soustavu progresivně opouští. Nejpokročilejší část západní Euroasie pak od ní pokročila nejdále. Město Sarajevo leží zjevně na periferii soběstředných Evropských společenství a všem na očích (tedy na obrazkách) umírá na to, jak snadno onen dvanáctistupňový Evropský *ležák* dokázal ustoupit od hodnot, jež neustále vyhlašuje za svůj svatosvatý základ. Leč právě uplatňování oněch hodnot rozhoduje o tom, kde pro nejbližší dobu bude ležet evropský *střed relevance*.